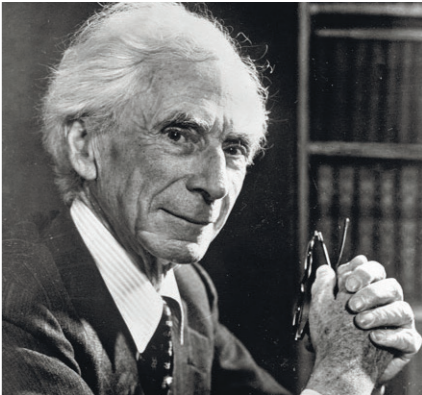

מדרש של יום | ארמיאל קוסמן

ברטראנד ראסל צילום: Fotografiefokkend / Anefo / Nationaal Archief

חופש מיני בתיאוריה

50 שנה למותו של ברטראנד ראסל

בחילת החורש לפני 50 שנה מת בביתו שבוויילס הפילוסוף הבריטי הנודע ברי טרנארד ראסל. כשקראתי בעבר חלקים מהאוטוביוגרפיה שלו התרשמתי שכבר מהקריירה הסה הסנרק שלו היה ג'ון סטיוארט מיל) עיטרו אותו לחושות מעין־משחיות, אף שראסל היה אנוסטי. האופן הכריזמטי שכתב, לימד והוביל אחרים מצביע להבנתו על תחושת "בנחרות" נסתר.

ראסל נולד ב-1872 למשפחה אריסטוקרטית. סבו, ג'ון ראסל, כיהן פעמים כראש ממשלת אנגליה. חייו הארוכים אופיינו במהילה של עמירה על "פסגת העולם" ורצף טרגדיות. בהיותו בן ארבע מתו הוריו והוא גדל אצל סבתו, שנודרה אף היא לבדה ששמו סבו. ראסל חונך על ידי מורים פרטיים והתאבח מילדות במתי־מטיקה, שלטענתו אף הצילה אותו מהתאבדות; נטייה שחורה בהמשך. פעמים רבות, כתב, שקל להשליך עצמו תחת גלגלי ההכבד.

מחקריו היו בעיקר בפילוסופיה של המיני־מטיקה, בתיאוריית הידע ובפילוסופיה של הלשון, אך מוזין לאקדמיה התפרסם בפעילותו הפוליטית. במלחמת העולם הראשונה הכריז שהוא פציפיסט, ושהגן על שרבן מצפון נכלא. מאוחר יותר נכלא שוב על "הוצאת דיבה" על הממשלה, ואף בהיותו בן 89 נעצר בהכנעה גנר הגשק הגרעיני. מה שקורשי בין פעילותו נכלא, דמיו, החינוכית והפוליטית הוא שאיפתו לנתק את כבלי המשעבדה והליחום ברוניים ובמטש־רות־המחשבה למיניהם. מוזן לפיכך מדוע כתיב בחריפות גם את המוסר המיני המערבי ואת הוודות הדתות.

הוא התחנן ארבע פעמים וניהל פרשיות אהבים רבות. לרבריו לא הצליח "להתקשר באורח גופני לאשה אחת למשך יותר מאשר שבע או שמונה שנים" (שרפשיטיין, פילוסופים כבני אדם, עמ' 270).

ב-1921 הוציא ראסל בשנית עם פעיה־לה פמיניסטיות, דורה בלאק. מתחילה הוסכם על מסגרת פתוחה שבה יישמר החופש המיני. בהמשך ראסל היה מעורב בגלוי ביחסים עם שתיים מהצעירות שטיפלו לילדיהם, ומשתחַ ברר לו שבמיוחד דורה הוא מאבד את אונה, והוא עודדה ללדת ילד למאהבה, העיתונאי־גריפין ברי (וכרי־להאיות כי ממחוררים הם מקנאה אף איהגנו פגשה בה השתתפו כולם. שם, עמ' 265). והנה, דווקא ראסל עצמו, שדחף לכך, הודר שנסחר, ונפרד מדרורה. באוטוביוגרפיה הוודוה: "בנישואי הנישואים ניסיתי לשמר את הכבוד לחירות אשתי שהתחייב, כך השבתי, מאמונתו. אך גיליתי כי יכולתי להמחול, ומה שניתן לכנות 'האהבה הנוצרית שלי' אינו עדי מרות בתביעות שצבעתי... התיאוריה עיוורה את עיני".

יוסף גרודינסקי

איזה מין יצורים אנחנו, מאת נעם חומסקי, תירגם עידן לנדר, הוצאת עליית הגג, ידיעות ספרים, 2020, 224 עמודים

77 שנה להאמין, אבל גם בגילו המופלג נעם חומסקי עדיין פורה. אמנם בשלפנינו נרפס באנגי לית כבר לפני חמש שנים, אבל גם כעת, בגיל 91, כותבם פעיל, מרצה, כותב, מסכים, מבקר. לפני כשנתיים הוא אפילו החליף מקום עבודה ועבר מהמדר כון הטכנולוגי בבוסטון שבו לימד למעלה מ-60 שנה לאוניברסיטה של אריזונה. בספר שלפנינו, שלו כות־רת פרובוקטיבית משהו, הוא מתגלה שוב כאתו אינטל לקטואל חד שהיכרנו, מדען ואקטיביסט פוליטי מקורי, עמוק, מדויק וחטר פחד. הספר זכה לתרגום מעולה של תלמידו לשעבר של חומסקי, רופ־עידן לנדר שהחסיף מבוא וביאורים מאירי עיניים, וגם בעברית הוא מרתק. הוא כולל ארבע מסות: על שפה, קוגניציה ומוח, חברה, ומדע. מאלה, שלוש מוקדשות לדיון במגבלות שהמוח האנושי מטיל על בעליו, בגינן אנהנו נתקלים בתקרת זכוכית כבואנו להינן את העולם ואת עצמנו. המסה הרביעית, זו החברתית, עוסקת במגבלות שמיי של קטן מתוכנו מטיל על הרוב קובע דור חברתי המחלק את הטוב בעולם רק לחוקים, תוך הדרת הרוב החלש והמוחלש.

איזה מין יצורים אנחנו, אם כן? הפרק הראשון של הספר מצטייר תמונת אדם תבוני, שהביטוי העז ביותר של תבונתו הוא שליטתו בשפה ובתבירה. אמנם גם לחיות אחרות – מקופים ועד אמבות – יש יכולת תקן שורתית, אבל רק לציורי אנוש יש תחביר שבעזרתו הם מסוגלים להפיק "אינסוף מששטים ממספר סופי של יסודות", כמאמרו של וילהלם פון־הומבורל־ט לפני כמעט מאתיים שנה.

אלא שחומסקי לא מסתפק במהרה ש"ההיבט היצירתי של השימוש בשפה" הוא מותר האדם על המינים האחרים. הוא הולך עוד צעדי: בעיניו, השפה היא בעיקר כלי למחשבה, ורק אחרי כן ציוד לתקשר רת בינאשית. לכלי הזה יש כוח חישובי גדול, הדרוש כדי לייצג את שמבנתיבני. בעזרתו אנהנו מצליחים (כמאמר דרווין) "לצרף את הצלילים והמחשבות המגן וונים ביותר" ל"מאגר בלתי מוגבל של צירופים בעלי מכנה הייררכי". הוא חשוב, אולי, הוא שהמנגנון הזה מולך והגיע למוחנו בתורשה, לא מהסביבה. "המושגים האטומיים של השפה והמחשבה הם בתשתיות ייחודיים לבני אדם", הוא כותב. לטעמו, אם כן, יצירתיות, עוצמה חישובית ומולדות הן תכונות המייחדות את היכולת הלשונית של האדם.

אבל מה בעצם מולד כזה? אם כולנו באים לעולם עם אותו מנגנון לשפה, או איך יש שפות שונות? לו נולדתי בטנזניה כנראה שהייתו דובר סוואהילי ולא בערית. על פי חומסקי, המנגנון המולד מוזה את התכונות הספציפיות של שפת הסביבה תוך הקשבה ואינטראקציה עם הסובבים אותו, על פייתן הוא מתבד וזנו והופך לידע הקרקורי של ההובר הבוגר. להתהלך הכיוונון שעושה מוחו של הילד דרושים רק מעט גיי־רויים מהסביבה שיהפכו אותו לדובר מושלם של שפת הסביבה.

את המידע על השפה הספציפית שאליה נולד הוא יקבל אמנם תוך הקשבה באינטראקציה עם הסובבים אותו, אבל רוב הידע הלשוני, דהיינו "העקרונות המי־שותפים לבלי השפות" (כפי שכתב הבלשן הרני הנודע אוטו יספרסן כבר לפני מאה שנה), הם חלק ממסתען הגנטי שאתו באו לעולם. ואכן, ילדים קורשים את תח־ביר שפת אדם בקלות וכמעט ללא שימוש בתוראת כלשהן (ובוודאי לפני שהם לומדים תיכון מהו נושא המשפט ומהו נשוא).

הנה דוגמה לידע שלא יכול להילמד הלקוחה מהי פרק הראשון, שבו משרטט חומסקי לקורא הלא מקצור עי קווים לדמותה של התיאוריה הבלשנית. ההקשבה לסביבה נונתנת בקלות וכמעט ללא שימוש בתוראת להינן את משמעותו של כל רצף עליו לחלק אותו למלים ולזהות את הקשרים ביניהן, אבל לשם כך נמד רשמים מכנים הייררכיים מופשטים, שמיוצגים במה־בעזרת כללי התחביר. כדי להדגים זאת מציג לנו חר־מסקי חידה שבמרוקם, "עבודה פשוטה": במשפט "ביר תיאום מראש, השרים שהצפיעו ביע תסינות של־יהי מהמליאה", אנחנו מבינים שלא ההצבעה אלא היצאה מהמליאה נעשתה בלי תיאום מראש. מנגד, במשפט

התעשייה לא הצליחה להנדם מכונות שפה

לדעתו של הבלשן נעם חומסקי השפה היא בעיקר כלי למחשבה ורק אחרי כן ציוד לתקשורת בינאישית. לכלי הזה יש כוח חישובי גדול, הדרוש כדי לייצג את מחשבותינו. בעזרתו אנהנו מצליחים "לצרף את הצלילים והמחשבות המגוונים ביותר" ל"מאגר בלתי מוגבל של צירופים בעלי מכנה הייררכי". והכי חשוב, אולי, הוא שהמנגנון הזה מולך והגיע למוחנו בתורשה, לא מהסביבה

נעם חומסקי. קריאת חובה צילום: אי־פי

שוב שיש משהו מיוחד בשפה שמבחינ אותה מסוגים אחרים של יכולת אנושית? למה שאנמין שהטבע תנן אותו דווקא בתכונה משונה כזו, היכולת לשונית מר־לח־?

הקושי במתן תשובות לשאלה זו הוא טריגר לשור־רה של התקפות על הבלשנות התיאורטית. על חלק מהן עונה חומסקי בפרק זה ועל חלקן הוא עונה בפרק זה האחרון. והכי חשוב: כולנו, מפרשים למתחילים מופלא ולרובני כמיוחד, בעיני, הוא הדיון בשניו שהביאה תורת הכבידה של ניוטון למה־שבה הפיסיקלית על גשמיות והשלכותיו לגבי המר־עיות של משגים כמו "ידע", או אפילו "ידע לשוני", ובמיוחד על השביל הבלתי־עביר בין גוף ונפש.

אבל למה בעצם קשה לשכנע את העולם בקיומו של ידע לשוני מולד? נראה לי שכל קורא משכיל לא יתקשה להאמין שהן תינוקות והן גורים יודעים לזהות סכנה ממש ברגע לידתמו: אז למה ידע תחבירי המקורד כרג־א? שלנו נשמע מופרז? העושר העוברתי שמציגים הבלשנים הביא מומחים רבים בפילוסופיה, מדעי המחו, מדעי המשפט, פסיכולוגיה ובילוגיה לה־סקיע נואצצים גדולים במטרה להוכיח את ההפך: שלא צריך להניח ידע מולד; שאפשר ליצור אדם או מכרי במרתבת אפילו מ"לוח קלק" (אתה Tabula Rasa מפורסמת שעליה יריב־ג'ון לוק לפני 300 שנה).

דרושה רק חשיפה מספקת לריכוד של אחרים והעניין סגור. לצורך כך גויסו קופים, מחשבים, אלגוריתמים למיידת מכונה, הרבה מאוד מיליארים (שלבשלישנים איך) ואפילו תוכי אחדו וואלכס.

מכל ההתקפות על התחביר המולד, ההשוכה ביותר כרגע מגיעה מתחומי הלמידה האנושית ולמידת מכרי־נה (Machine Learning). רוב העבודות על שפה בתחומים מתוככמים אלה לא מניחות שום ידע לשור־ני מוקדם, אלא מהנדרסות מערכת שתוך כדי למידה בונות לעצמן שיטת ניתוח על פי המלים והמשפטים שבהם הן מונות ותכונותיהם הסטטיסטיות (למשל, כמה פעמים ובאיזה מקומות ברצף נצפתה מלה או המה הסביבה). וחומסקי מתייחס רק בקצרה להתק־פות על התיאוריה הבלשנית שבאות מתחום זה, ולכן אחויב מעט.

בניגוד למה שחושבים, ההשקעה העניקת במערי־כות חישוביות שמנתחות שפה לא ממש הצליחה. כלור־מר, למרות שתעשייה העניקה לנו מכונות מציניות־לוהיות יריבו־כמו סירי ואלקסה) או להפקתו (כמו זו שפועלת במיניינס, היא לא הצליחה להנדם מכונות ש"מבינות שפה" או אפילו מתרגמות כהלכה. ובכותבי את המי־שפת האחרון אני כבר שומע את הקורא מתקומם: איך הוא מנע, שהרי לכולנו יש נטלפון ובמחשב אפליקציה לתרגום אוטומטי שעובדת בכלל לא רע.

הכותב הוא ראש המעבדה לנורודיבלשנות במרכז ארמונד ויליי ספרא לחקר המוח, האוניברסיטה העברית, ותלמידו של נעם חומסקי.

"בלי תיאום מראש, השרים שיצאו יחד מהמליאה הצ־בניעו בעד חסונות", התקיימה ההצבעה, ולא היצאה, ללא תיאום. שני המשפטים מכילים בדיוק את אותן מלים אבל בשינוי קטן של סדר, ובשניהם הביטוי "בלי תיאום מראש" מתייחס לא לציורף שקרוב אליו אלא דווקא לזה שמרוחק ממנו, בלי קשר למשמעותו של זה האחרון. והכי חשוב: כולנו, מפרשים למתחילים מופלא ולרובני כמיוחד, בעיני, הוא הדיון בשניו שהביאה תורת הכבידה של ניוטון למה־שבה הפיסיקלית על גשמיות והשלכותיו לגבי המר־עיות של משגים כמו "ידע", או אפילו "ידע לשוני", ובמיוחד על השביל הבלתי־עביר בין גוף ונפש.

אבל למה בעצם קשה לשכנע את העולם בקיומו של ידע לשוני מולד? נראה לי שכל קורא משכיל לא יתקשה להאמין שהן תינוקות והן גורים יודעים לזהות סכנה ממש ברגע לידתמו: אז למה ידע תחבירי המקורד כרג־א? שלנו נשמע מופרז? העושר העוברתי שמציגים הבלשנים הביא מומחים רבים בפילוסופיה, מדעי המחו, מדעי המשפט, פסיכולוגיה ובילוגיה לה־סקיע נואצצים גדולים במטרה להוכיח את ההפך: שלא צריך להניח ידע מולד; שאפשר ליצור אדם או מכרי במרתבת אפילו מ"לוח קלק" (אתה Tabula Rasa מפורסמת שעליה יריב־ג'ון לוק לפני 300 שנה).

דרושה רק חשיפה מספקת לריכוד של אחרים והעניין סגור. לצורך כך גויסו קופים, מחשבים, אלגוריתמים למיידת מכונה, הרבה מאוד מיליארים (שלבשלישנים איך) ואפילו תוכי אחדו וואלכס. מכל ההתקפות על התחביר המולד, ההשוכה ביותר כרגע מגיעה מתחומי הלמידה האנושית ולמידת מכרי־נה (Machine Learning). רוב העבודות על שפה בתחומים מתוככמים אלה לא מניחות שום ידע לשור־ני מוקדם, אלא מהנדרסות מערכת שתוך כדי למידה בונות לעצמן שיטת ניתוח על פי המלים והמשפטים שבהם הן מונות ותכונותיהם הסטטיסטיות (למשל, כמה פעמים ובאיזה מקומות ברצף נצפתה מלה או המה הסביבה). וחומסקי מתייחס רק בקצרה להתק־פות על התיאוריה הבלשנית שבאות מתחום זה, ולכן אחויב מעט.

בניגוד למה שחושבים, ההשקעה העניקת במערי־כות חישוביות שמנתחות שפה לא ממש הצליחה. כלור־מר, למרות שתעשייה העניקה לנו מכונות מציניות־לוהיות יריבו־כמו סירי ואלקסה) או להפקתו (כמו זו שפועלת במיניינס, היא לא הצליחה להנדם מכונות ש"מבינות שפה" או אפילו מתרגמות כהלכה. ובכותבי את המי־שפת האחרון אני כבר שומע את הקורא מתקומם: איך הוא מנע, שהרי לכולנו יש נטלפון ובמחשב אפליקציה לתרגום אוטומטי שעובדת בכלל לא רע.

ואכן, הגישה ההומסקיאנית לשפה אמנם נונקמת היטב ומגובה בהררי עובדות (כמו זו שלעיל) ושקיולים (מעולם) הדקדוקים, משפות שונות, מניסויים בילדים ובמוחות אנושיים, תקנים עמופים, ומעורבים חר־שוביים), אבל בעולם המדע היא עומדת מיעוט. הרוב שואל: אנהנו לומדים המון דברים בחיים, אז למה לחד־

מי מפחד מכתב החרטומים

מונח שעודר ויכותים רבים על מקורו ומשמעותו (נראה שמשמעותו אינה "עם"). אבל עיקר ענייננו כאן הוא במימינים האילמים שהמלה "כנעני" מוגדרת על־ידיהם. שלושת השפות האישונים – העמורה הצהוב המונח אופקית, הוריע שמתחתיו והינשוף – הם היירוגליפים המשששים כאן סימני צליל בלבד (פפוגי רמות), וערכם התמונתי בטל להלוטיין. שני היירוגליי־פים האחרונים הם ממיניים, ובתהליך קריאתם מתחולל תהליך הפוך – הם סימנים ללא ערך צלילי, ורק משמי־עותם הממונתית השובה לקריאה.

המימין הראשון, בומרנג עשוי עץ, שימש בתקופה קדומה דווקא כסמלם של השבטים הלזבים, ממערב למצרים. עד מהרה הוא נהפך למימין שציוין ככתב כל־ןך – מאיבדות זרות ועד אנשים זרים, ואחר־כך אפילו מלים זרות. הכנענים ממוינים אפוא בראש ובראשו־נה בטקטוריה [ך]. המימין השני, דמות האישי הכור־רע, מוסיף צבע חדש לןרות זו. במקום המימין [אדם] או [אנשים], שהיינו מציפים למצוא כאן ככתב,

כפי שמיונדות קבוצות בני אדם בדרך־לל, מופיעה תמונה של כנעני. הכנעני הזה דומה מאוד לכנענים המתוארים בציור הגי־דול – שְׁעָר ראש עשוי בתסרוקת דמוית פטרייה וזקנו עבות, ואפשר שהצאתו־היתה גם היא צבעונית בעבה.

סוד־מת = כחל. מידע פונולוגי ואחריו שלושה ממיניים אילמים לכתב המצרי אין כוון קבוע, הקריאה היא תמיד כנגד כוון הציוורים.

עה קטנה. כאן כתובה המלה "כנעני" בשפה המצרית: הקריאה במצרית (מימין לשמאל) היא יעצא או רעם,

מתוך סטלוג התערוכה: איטוליים, מכתב החרטומים לאימוג'י, מודיאון תל־אביב, ירחשנים 2019

התעשייה לא הצליחה להנדם מכונות שפה

באמת? בקשו נא מהמכונה לתרגם לאנגלית את המשפטים "הוא התמודד לא לבחירות", "הוא לא התמוג־דר לבחירות", ו"לא הוא התמודד לבחירות", ותיווכחו שהתוצאה בשלושת המקרים זהה. גם מי שאיננו חסיד של חומסקי ייווכח שהמכונה נכשלת, ועוד על רצף מצדצר של ארבע מלים. ודוק: לא מדובר כאן בסתם טעות מקרית אלא בשגיאה שיטתית חמורה שיש לה השלכות רהבות. גוגל ממפאר בתרגום מעשיות שפות ואלהין, אך הימצא קורא שייתן את חוזה השכירות או הסכם הספדה שלו לתרגום אוטומטי במכונה כזו, ביודעו שכל טעות עולוה לגרור תביעה משפטית? האם הייתם רוצים שהוראת של רופאים בבתי חולים יעובדו במכונה עושה כאלה טעויות? האם תסתכן חברה ביטוח בתרגום הפוליסות שלה בידי מכונה כזו? כל הפעילויות הלשוניות האלה, שבהן יש לא־ידויק מוחי גבוה, לא יכולות להתבצע כרע. כלומר, אפילו במטלת תרגום – שתובעת פחות משאבים קוגניטיי־ביים מהבנת שפה – לא הצליחו מיטב המוחות המתי־מטיים של חברה גוגל לבנות מכונה המסוגלת לחקות תרגום אנושי באופן אמין, על אף שהושקעו בכך תקות ציבי־עתק. קל וחומר מטלות הבנה ממש.

חומסקי חד מאוד בעניין זה: "התלות המבנית של ההכללות הלשוניות היא אחת מתכונות השפה המהותיות שזכו לטיפול במונחים אלה. אלא שכל ניסיון שהיה ברור מספיק כדי להיבחן, נחל כישלון גמור". לטעמי, אין כאן מקום להתפלמסות אלא לשיתוף פעולה. די ברור שההתעקשות של המהנד־סים המצוינים של חברה גוגל שלא לשכן כללי שפה במכונות שלהם על פי הקווים שתתווה להם הבלשי־נות התיאורטית היא היא שעוצרת בעדם מלשפר את יכולת המכונות הלשוניות שלהם לבלי הכר. הספרות הבלשנית הביקורתית על הגישה הזאת אמנם מצומי־צמת עדיין, אבל יש לקוות שגם היא תתפתח, מפני שריאלוג פורה וקואופרטיבי בין הבלשנות התיאורטית לבין עולם המעשה הנדרסי רק יעזור לשני התחומים. ובחורה לספר. מה כל זה אומר עלינו, על פי חומי־סקי? שאנחנו יצורים מסובכים עם תכונות המבניות בינינו לבין יצורים חיים אחרים נונתנת לנו עדיפות קוגניטיבית עליהם. אבל זה עדיין לא אומר שנוכל להינן הכל. "אם אנהנו יצורים ביולוגיים ולא מלאכים, חלק ניכר ממה שאנהנו רוצים לדעת עלול להימצא מעבר לגבולות הקוגניטיביים שלנו", הוא אומר בספר מקסים ודהי־ידיעה, גם אם אף ציפי־ספיו, על מגבלות הידיעה האנושית, שהוא בעיני קריאת חובה לכל מדען ומרענית (במיוחד למרעני־מוח).

אבל בזה אין חומסקי־אומר די. כפעיל חברתי ותיק־מתחיל את פעילותו במחנות הקיץ של תנר־עת העבודה הציונית בארז"ב בשנות הארבעים), הוא ממשיך ותוזה על טיבו של האדם כיצוד חברתי. מהו הטוב המשותף (common good) הוא תוזה. הנדל־כאנשים הגונים (עם אחרים אין כלל טבע לנחל־דיון כזה) רצוננו הוא לעשות טוב בעולם וגם לחי־לוק אותו, אז מה מונע פניו מימוש רצון זה? מתברר שהרבה מאוד: מוח, שחח, מאז עליית הקפיטליזם נשמעו לא מעט רעיונות באשר לפירוק מננים חברתיים נצי־לניים ורסאניים: מאידך, האנשים עומדות הכות, כמו גם האינטלקטואלים הקרובים להם, שיש ועושים הכל כדי לשמור על החברה כפי שהיא ולהימנע מחלוקה צורקת.

הפרק הזה של הספר מעניין, אבל גם יעציב את הקורא הישראלי הנאור משני טעמים: ראשית, הסכי־סוך הישראלי־פולסטיני לא מופיע בו. שנית, לא קשה לראות שאפילו בעידן טראמפ רמת הדיון בשכבה האינטלקטואלית האמריקאית גבוהה הרבה מאשר אצלנו, ולו מסיבה אחת: שם מסוכס לפחות שה"טוב המשותף" צריך להיות נחלת כולם. אצלנו זה לא כך. אפילו בעיתון זה מתפרסמים מאמרים וראיונות על מעט אינטלקטואלים שלא מקבלים זאת. כך, למשל, הגיב הסוציולוג ניסים מורחי (שדיבר בין היתר על חלוקת העוב המשתף בישראל) שבאשר לו שכחובו־ש מבדיל בין ישראל למדינות אחרות. "השימוש במונח כיבוש הוא כבר עמדה", ענה, "יש כאלה שיגדו שזה שחרור שטחים". לא זה המקום לדיון בטענה הבלשנית השגויה של מורחי, אלא מהמסקנה המצערת שעולה ממנה: שגם אם הוא אממן־ביטוב משותף" הוא לא מרגיש צורך לנקוט עמדה באשר לתדרת מילויני־פל־סטנים מהטוב שלנו. לא יזיק למודחי לקרוא את הספר מעודר המחשבה הזה.

הכותב הוא ראש המעבדה לנורודיבלשנות במרכז ארמונד ויליי ספרא לחקר המוח, האוניברסיטה העברית, ותלמידו של נעם חומסקי.

להפתעתנו, בניגוד לציור, שהכנענים מתוארים בו כקבוצה של אנשים בני חורין, על נשפטם, נטולכי כנונות אלימים (כלי הנשק נחוצים להגנה במוחב, שיל שור־כור שהכנענים שימשו לעיתים קרובות גם כחיילים שכירים בצבא מצרים), הכנעני מוארד כאן כשוי מלחמה שידו כפותות מאחורי גבו.

בלי לומר זאת בקול, הכתב המצרי מימין את הכנעני כ [וך] ו[איוב], וביתר־דיוק – אויב תובי־בקר. כאן נחשפת, באמצעות מערכת הכתב, תוב־מזה אילמתי, וללא תוספת מלים נקראות אלא על־ידי המימינים בלבד, הדנע הקדומה שרווחה בממסד המצרי כלפי הכנענים. הכנעני שיודר מצי־רימה נחשב בראש וראשונתו זר ואיש־כבוד – ומי־כאן שיש להיודח מפניו, גם אם יבוא בדרכי־שולם, מוטב שיובס ויתווק ומידר כשבוי חסר אונים, שידיו ככולות מאחורי גבו.

אכן, כתב החרטומים הוא הרבה יותר מכתב שמי־תעד בתמונות שפה מילולית בלבד, כמו הכתבים האלפביתיים המשמשים אותנו היום. כתב זה הוא מערכת מידע מורכבת, המשלבת מלים ותמונות ומכילה מידע נוסף, עוזף לעתים, כמעט לכל מלה בכתובה. הכתב הוא מבין קליידוסקופ תמונות־צבעי־ני, המשקף את עולמה של מצרים הקדומה וערכיה. מערכת המימינים של הכתב היא צוחר ישיר, יחיד במינו, לעולם המחשבה של מצרים בעת העתיקה, ולמיין הדיוקם ותופעותיו כפי שהיינו אותם המצרים לפני יותר מארבעת־אלפים שנה.

ארולי גולדוסר

מתוך סטלוג התערוכה: איטוליים, מכתב החרטומים לאימוג'י, מודיאון תל־אביב, ירחשנים 2019